

ВПЛИВ МІЖМОВНОГО ТРАНСФЕРУ НА ПРОЦЕС ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ-ПОЛЯКАМИ

Галина Чуба

Ягеллонський університет

У статті проаналізовано вплив міжмовного трансферу на процес засвоєння української мови польськими студентами. Явище прослідковано у плані змісту, зокрема, на лексичному, морфологічному та синтаксичному підрівнях мовної системи, та у плані вираження, що виявляється у звуженні або розширенні вживання окремих мовних форм.

Ключові слова: міжмовний трансфер, інтерференція, близькоспоріднені мови.

Проблема впливу рідної мови на процес засвоєння іноземної в лінгводидактиці залишається дискусійною, а її розв'язання зводиться до кількох, іноді прямо протилежних підходів. Частина методик повністю заперечує використання рідної мови у процесі вивчення іноземної. Зокрема, такий підхід характерний для т. зв. природного навчання. При інших підходах рідну мову використовують у процесі вивчення іноземної, щоправда „діапазон” її використання при цьому різний: вузький, що обмежує її використання лише як засобу передачі інформації про різні явища іноземної мови, а також комунікації між вчителем та учнями, наприклад, для формулювання завдань; при такому підході рідну мову можуть вживати також у вправах на переклад, насамперед з іноземної мови. Значно ширший, ніж у попередньому випадку, „діапазон” використання рідної мови при вивченні іноземної на філологічних засадах, що базуються на контрастивному аналізі обох мов. Прикладом цього може слугувати граматично-перекладна методика. Інші методики, насамперед засновані на когнітивних підходах, що виростили з генеративно-трансформативної теорії Ноєма Хомського, підкреслюють значення свідомості у творчому інтелектуальному процесі, яким є засвоєння іноземної мови. При цьому рідна мова виступає своєрідною системою співвіднесення при вивченні іноземної [8: 9–10].

Наш досвід викладання української мови як іноземної, а також власний досвід вивчення іноземних мов дозволяє прийняти у цій дискусії позицію тих лінгводидактів, які вважають, що усунути вплив рідної мови на процес вивчення іноземної, особливо в аудиторії дорослих, не можна. Погоджуємося з В. Мартоном, який твердить: „Як сильно б ми цього не хотіли, проте не можна виключити або зігнорувати вплив рідної мови на мову, яку вивчаємо. Вдавати або уявляти собі, що ми знову, як малі діти, і так, як вони, нічого властиво не знаємо, – це лише наше бажання або мрія, проте це не має нічого спільного зі здоровим глуздом” [цит. за: 5: 5]. При вивченні іноземної мови, особливо в дорослій аудиторії, рідна (або інша іноземна) мимоволі стає для студента своєрідною системою співвіднесення, впливаючи або й визначаючи процес її засвоєння.

Особливо часто співвіднесення рідної мови з іноземною виступає при вивченні типологічно споріднених мов, якими є українська та польська. У цій ситуації

вплив рідної мови (польської) на іноземну (українську) посилюють численні дійсні та уявні (позірні) подібності, які виявляються на всіх рівнях мовної системи. Інакше кажучи, у ситуації вивчення близькоспоріднених мов неминучим є явище міжмовного трансферу (транспозиції). Терміном цим, що, як відомо, був запозичений із психології біхевіоризму, у психології навчання прийнято називати перенесення здобутих умінь і навичок на виконання іншого завдання [11: 220]. У процесі вивчення іноземної мови навички першої (рідної) мови (L1) впливають на спосіб творення комунікативів другою мовою (тією, яку вивчають) (L2). Причому таке перенесення мовленнєвих навичок з першої мови на другу відбувається мимоволі та несвідомо, що відрізняє трансфер від запозичення [4: 541].

Явище трансферу, як відомо, може мати як позитивний вплив на процес опанування іноземної мови, так і негативний. Позитивний трансфер загалом пришвидшує вивчення іноземної мови, полегшує запам'ятовування окремих її елементів, допомагає у розумінні загальної системи функціонування. Позитивний трансфер виникає за умови відповідності нових зразків мовленнєвої поведінки з уже опанованими і уможливорює творення правильних зразків з погляду норми комунікативів іноземною мовою. Зокрема, більшість граматичних структур української мови збігається з польськими, що дозволяє нашим студентам переносити значну частину навичок з їхньої рідної мови на українську і швидко опановувати значні за обсягом фрагменти граматичного матеріалу.

Негативний трансфер є наслідком різниць між попередніми, автоматизованими реакціями на певні стимули та реакціями ще не автоматизованими, що й стає причиною мовних помилок. В опрацюваннях з методики викладання іноземної мови на окреслення негативного трансферу переважно вживають термін „інтерференція”.

Ситуація, при якій опановані студентом мовленнєві навички не впливають на процес засвоєння нових, у лінгводидактиці визначають як нульовий трансфер.

Поява трансферу, як вказує Й. Арабські, зумовлена кількома чинниками:

- 1) віком учнів (зокрема, зазвичай не виступає у дітей);
- 2) типом структури (деякі структури, наприклад, порядок слів, особливо піддаються впливу трансферу);
- 3) типом інтермови (інакше – мовного контакту. Чим типологічно ближчими є мови L1 та L2, тим інтенсивніший вплив трансферу);
- 4) рівнем розвитку інтермови (вплив трансферу з L1 у початківців значно сильніший, ніж у студентів на просунутому етапі) [8: 23].

Як видається, вплив трансферу залежить також від умов, у яких здійснюється лінгводидактичний процес. При вивченні іноземної мови у штучних умовах (як це відбувається при вивченні української мови у Польщі) дія трансферу сильніша, ніж в умовах мовного контакту.

Щодо напрямку інтерференції (негативного трансферу), то зазвичай елементи першої (рідної) мови впливають на елементи другої (мови, яку вивчають). Напрямок впливу має такий вигляд [4: 540]:

L1 → L2

У ситуації, коли студент володіє кількома (іноземними) мовами, тобто за умови багатомовності, часто трапляється, що одна з іноземних мов впливає на іншу (іноземну)

мову. У нашій практиці це особливо помітно при вивченні української мови польськими студентами, що знають російську мову, вивчали її колись або вивчають паралельно з українською. Зокрема, під впливом російської мови у роботах наших студентів з'явилися такі помилки: *у сучасній українській мові є багато названих, пов'язаних із ..., но з іншого боку, він був гірший від інших учеників, список самих поганих вчинків, сиділа у його ліжка, виступити против зла, він остався сам.*

Польський дослідник А. Шульц, розвиваючи зауваження У. Вайнрайха, вказує, що під вплив негативного трансферу підпадають насамперед відкриті підсистеми мови, тобто такі, у яких вибір одного елемента не зумовлює вибір іншого. Такою є, зокрема, лексична система, оскільки мовець має широку свободу у виборі її елементів. У такій ситуації зростає ймовірність інтерференції з боку сильнішої системи L1. Щодо закритих систем, до яких Вайнрайх зараховує систему функціональних морфем, то вона дає мовцеві обмежений вибір елементів, або й не дає його взагалі. „У підсистемі, у якій один елемент визначає вживання іншого, немає місця на інтерференцію” [10: 634]. Науковець, однак, зауважує, що це твердження не стосується ситуації вивчення типологічно та генетично споріднених мов. Інші підсистеми мови, зокрема, словотвірна та синтаксична, створюють значно більше число варіантів вільного вибору, ніж система функціональних морфем, тому ймовірність інтерференції у цих підсистемах висока, хоча й значно нижча, ніж у лексичній підсистемі. Виняток знову ж таки становлять структурно та генетично споріднені мови, де вибір дериваційних морфем може відбуватися під впливом L1 [10: 635].

Як видно із представлених тут тверджень, „діапазон” впливу негативного трансферу в ситуації вивчення споріднених мов значно ширший, ніж при вивченні неспоріднених мов. Як свідчить наша практика, вплив негативного трансферу (інтерференції) на засвоєння української мови польськими студентами виявляється на всіх рівнях мовної системи: і у плані змісту (у морфологічній, словотвірній, синтаксичній, лексичній підсистемах), і у плані форми (у фонологічній, акцентуаційній, ритмічній та інтонаційній підсистемах).

Розглянемо детальніше кілька, як видається, типових прикладів інтерференції у різних мовних підсистемах, що виступають при вивченні української мови студентами-поляками.

Лексична підсистема

Інтерференція, яка найчастіше виступає у польських студентів при опануванні лексичної системи української мови, має характер асоціативного гальмування, що настає при виробленні різних навичок на той самий стимул [7: 12]. Причиною її є, зокрема, слова, що однаково або подібно звучать в обох мовах, проте не збігаються (повністю або частково) за звучанням, відомі в науковій літературі як міжмовні омоніми, або „фальшиві друзі” перекладача [1: 694]. У працях наших студентів, навіть на просунутому етапі, трапляються численні помилки цього типу:

вивчати український язик (пор. пол. *język* „мова”) *був один чоловік* (пор. пол. *człowiek* „людина”), *ритуальним великоднім печивом була паска* (пор. пол. *pieczywo* „хліб”), *вона замінилася в тополю* (пор. пол. *zamienić się* „перетворитися”), *на перший погляд*

може показатися (пор. пол. *pokazać się* „видатися”), вона знайшлася у трагічній ситуації (пор. пол. *znaleść się* „опинитися”), портрет віддає головні риси героїні (пор. пол. *oddawać* „передавати”), вогнище пригадує купол храму (пор. пол. *przypominać* „нагадувати”), Ярко не виявив нікому свою таємницю (пор. пол. *wujawić* „відкрити таємницю”), коли вона відбрала електронну пошту (пор. пол. *odebrać* „перевірити”), ви уже пізналися (пор. пол. *roznać się* „познайомитися”), вона дуже терпіла (пор. пол. *cierpieć* „страждати”), він здобув високу оцінку критиків (пор. пол. *zdobyc* „отримати”) та ін.

Інтерференція трапляється також у ситуації, коли одній формі в рідній мові відповідає дві або й більше форм в іноземній. Наприклад, пари українських прислівників *сюди, тут* та *туди, там*, що перебувають у відношеннях комплемантарної дистрибуції, не мають відповідників у польській мові, що й стало причиною помилок у працях наших студентів: *вони приїхали тут автобусом, я ніколи уже там не повернуся*.

Наслідкування мовленнєвих навичок рідної мови виявляється також у вживанні сталих зворотів. Наприклад, як відповідники польського *Dobranoc! Na dobranoc!* наші студенти вживають українські форми *Добраніч! На добраніч!*, які, однак, в українській мові виступають в іншому, значно вужчому, порівняно з їхніми польськими відповідниками, ситуативному полі. Українське *Добраніч! (На добраніч!)* говоримо безпосередньо перед сном, тоді як польське *Dobranoc! (Na dobranoc!)* – це загальноприйнята форма прощання ввечері (наприклад, виходячи з роботи, у Польщі прийнято прощатися *Dobranoc!*; українське *Добраніч!*, яке наші студенти переносять з польських реалій, у такій ситуації звучить неприродно).

Морфологічна підсистема

Головною причиною, що гальмує набуття нашими студентами правильних мовленнєвих навичок, є відмінності у граматичному роді, утворенні форм числа та вживанні відмінкових закінчень в обох мовах.

У системі словозміни іменників дія інтерференції найчастіше виявляється у вживанні форм:

- а) давального відмінка множини іменників першої та другої відмін: *нашим очом відкривається, залишається вірна ідеалом, нашим народом треба жити в згоді* та под.;
- б) родового відмінка множини іменників: *авторка багатьох пісні, в сяйві сонячних промені, далеко від людей та їх проблемів, існує багато прислів, на столі не було ножи, уникаю таких ситуації*;
- в) знахідного відмінка множини іменників першої та другої відміни у назвах істот, які в українській мові, як відомо, омонімічні до форм родового відмінка. У польській же мові форми знахідного відмінка, омонімічні до родового, характерні лише для іменників чоловічо-особового роду: *любити коти, запросити свої подруги, маю дві морські свинки, вона має діти, розмовляти про собаки, бачити те дівчини* тощо.

У прикметниковій парадигмі вплив інтерференції найбільшою мірою виявляється у формах:

- а) називного відмінка множини: *там ростуть високе дерево, це моє давнє приятельки, плачуть мале діти, у лісі живуть дике звірі* тощо. З'являються вони також при відмінюванні займенників, що відмінюються як прикметники: *слова, яке можна почути, таке гарне дівчини*;
- б) орудного відмінка однини прикметників жіночого роду: *своєю егоїстичну поведінку, є трагедією універсальну, була дуже оригінальну особистостю*;
- в) родового відмінка однини прикметників та займенників жіночого роду: *не знає справжній історії, вплив на розвій українській мові, в житті первісній людини, такій води ми не пили давно, риси справжньої козацької доньки*;
- г) давального та місцевого відмінків однини прикметників жіночого роду: *на Поштової площі, на зеленої траві, книга, на якій написано і под.*

До стійких, а навіть фосилізованих помилок у мовленнєвій практиці наших студентів, що виникають під дією негативного трансферу, слід зарахувати форми родового, давального, знахідного та місцевого відмінків займенника *вона*: *не було їй дане, в її коханню, біля неї старий гуцул, їй здається*; та форми родового, орудного та місцевого відмінків однини вказівних та присвійних займенників жіночого роду *та, ця, моя, твоя, своя*: *чекає своїй смерті, у своєї руці, від цієї зустрічі, у своїй творчості* та ін.

Серед форм дієслівної парадигми гальмівна дія інтерференції виявляється у частих помилках у формах чоловічого роду минулого часу: *робил, читал, бігл, могл* та под. та другої особи однини наказового способу: *пиш, спий, роб* і под.

Синтаксична підсистема

Типовим прикладом впливу негативного трансферу на вироблення правильних мовленнєвих навичок у наших студентів є вживання синтаксичних конструкцій зі складеним іменним присудком у теперішньому часі, які, як відомо, по-різному утворюються в українській та польській мовах: *Петро є українцем; Приємно є приймати гостей; серце є повне ненависті; Велика частка цих звичаїв є пов'язана з широко розвиненим культом предків*.

Інший тип мовленнєвих помилок спричинений різницями у дієслівному та прийменниковому керуванні: *вчитися української мови; я робила це через два тижні; [Ладу] вважали за богиню; могли їх нападсти; поруч нього; сталося щось страшного; сповнені проникливим ліризмом; проблема полягає на тому, говорити в різних мовах; прощаючи сховані в тумані гори; переконати їх до своїх поглядів* та ін.

Досліджуючи вплив інтерференції на лінгводидактичний процес, Ян Чохральський вказує, що відношення плану вираження до плану змісту у другій мові студенти підпорядковують аналогічним відношенням у першій мові, унаслідок чого діапазон вживання категорій іноземної мови у їхній мовленнєвій практиці звужується або розширюється відповідно до моделі рідної мови [3: 533].

Виразним прикладом такого звуження при вивченні української мови польськими студентами може стати значно частіше вживання ними аналітичних форм майбутнього часу (з дієсловом бути), що мають відповідники у польській мові, у порівнянні із синтетичними формами, які таких відповідників не мають. Проте, зауважує Я. Чохральський, явище звуження відносно не шкідливе [3: 533].

Інакше виглядає ситуація у випадку надмірного розширення діапазону вживання окремих форм. У цій ситуації вплив інтерференції відразу помітно. Прикладом такого розширення у нашій практиці є надмірне вживання польськими студентами віддієслівних іменників із значенням узагальненої дії (*nomina actionis*): *вона* [Маруся Чурай] *не мала прийняття серед людей, це позначало відмовлення від кращих умов життя, слухання цього не було цікавим, звернувся про признання йому нагороди, у цьому місці сталося тріснення землі, ми відчули сильне стукнення* та ін. У польській мові такі іменники утворює значно більше число дієслів порівняно з українською. При цьому цей тип словотворення у польській мові має характер транспозиційного, оскільки всі значення основи переходять до деривата [6: Т.2: 393]. Зокрема, віддієслівні іменники із значенням узагальненої дії у польській мові зберігають розрізнення за видом (пор.: *przeprowadzenie* // *przeprowadzanie*) та (за невеликими винятками) за станом (наприклад, *Przeprowadzanie się trwało długo*). Такі деривати приймають також конотаційні (синтаксичні) властивості основи, зберігаючи, зокрема, керування (*Pisanie przez Janka listu do żony trwało długo*) [6: Т.2: 394].

Чи можна позбутися впливу міжмовного трансферу (позитивного і негативного) на процес засвоєння іноземної мови, особливо в умовах вивчення близькоспоріднених мов? Найбільш доцільним у цій ситуації нам видається твердження А. Леонтєєва та інших методистів про те, що явище міжмовного трансферу виступає незалежно від наших старань і, можливо, більший сенс мало б усвідомлення та доведення до автоматизму певних змін в уже наявній системі знань, ніж будувати її від початку [5: 49]. Усвідомлення цього допоможе виробити таку лінгводидактичну стратегію викладання української мови у польськомовній аудиторії, за якої близькоспорідненість стане однією з головних методичних категорій.

1. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000.
2. *Chomicz-Jung K.* System języka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość; spojrzenie dydaktyka (na przykładach z nauczania fonetyki w szkole wyższej) // *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy.* – Warszawa, 1992.
3. *Czochralski J.* O interferencji językowej // *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej / Pod. red. F. Gruczy.* – Warszawa, 1979. – S. 521–536.
4. *Czochralski J.* Wybrane zagadnienia interferencji strukturalnej // *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej / Pod. red. F. Gruczy.* – Warszawa, 1979. – S. 537–545.
5. *Iwan K.* Działanie transferu międzyjęzykowego w zakresie opanowania ortografii rosyjskiej w środowisku polskojęzycznym. – Szczecin, 1995.
6. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia.* Т. 1, 2. – Warszawa, 1998.
7. *Harczuk Z.* Interferencja języka polskiego w procesie nauczania języka rosyjskiego. – Warszawa, 1972.
8. *Kaczmarek P. S.* Wstęp do bilingwalnego ujęcia nauki języka obcego. – Warszawa, 1988.
9. *Komorowska H.* Nauczanie gramatyki języka obcego a interferencja. – Warszawa, 1980.
10. *Szulc A.* Podstawy ogólnej teorii interferencji // *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej / Pod. red. F. Gruczy.* – Warszawa, 1979. – S.632–638.
11. *Szulc A.* Słownik dydaktyki języków obcych. – Warszawa, 1997.

**INFLUENCE OF INTERLANGUAGE TRANSFER ON LEARNING
THE UKRAINIAN LANGUAGE BY POLISH STUDENTS**

Halyna Chuba

Jagiellonian University

The article is dedicated to the influence of interlingual (Ukrainian – Polish) transfer on learning the Ukrainian language by Polish students. The problem is described on different levels – lexical, morphological and syntactic.

Key words: interlingual transfer, interference, closely related language.